

Prof. SAN dr hab. Piotr Rozwadowski
Instytut Bezpieczeństwa
Wydział Nauk o Zarządzaniu i Bezpieczeństwie
Społeczna Akademia Nauk w Łodzi - Filia w Warszawie

Warszawa, 9 sierpnia 2019 r.

**Recenzja
pracy doktorskiej mgra Bartłomieja Sierzputowskiego**

pt. „*Status ruchomych dóbr kultury na Ziemiach Odzyskanych w prawie międzynarodowym i prawie krajowym*”,

przygotowanej pod opieką naukową prof. UW dra hab. Karola Karskiego,

**przedłożonej Radzie Naukowej Instytutu Prawa Międzynarodowego
Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego**

(Warszawa 2019, ss. 286)

W związku z powierzeniem mi przez Radę Naukową Instytutu Prawa Międzynarodowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego uchwałą z dnia 8 lipca 2019 r. obowiązków recenzenta rozprawy doktorskiej mgra Bartłomieja Sierzputowskiego pt. „*Status ruchomych dóbr kultury na Ziemiach Odzyskanych w prawie międzynarodowym i prawie krajowym*”, napisanej pod opieką naukową prof. UW dra hab. Karola Karskiego, przekazuję niniejszą recenzję.

1. Wybór tematu rozprawy doktorskiej

Nie ulega wątpliwości, że ruchome dobra kultury stanowią nieodłączną część kultury ludzkości. Są one materialną spuścizną, namacalnym świadectwem działalności naszych przodków, zaś obowiązkiem nas wszystkich jest zachowanie ich dla potomnych. Pierwsze na naszych ziemiach regulacje dotyczące problemu ochrony i statusu prawnego ruchomych zabytków sięgają roku 1918, kiedy to uchwalono dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury. O bezprecedensowej pozycji i roli ruchomych dóbr kultury może także stanowić fakt, że ich status został uregulowany przepisami wielu umów międzynarodowych, m.in. konwencji haskich – w tym przypadku: IV konwencji haskiej dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej. Pozycja prawna zabytków ruchomych została także uregulowana przepisami ustawy zasadniczej, z której wynika wprost, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości Narodu Polskiego, jego trwania i rozwoju. Ponadto, każdemu zapewnia się wolność

twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Polska była główną ofiarą II wojny światowej, w wyniku której utraciła setki tysięcy dóbr kultury – czasem bezpowrotnie. Zgodnie z decyzją Wielkiej Trójki podjętej na konferencji w Jałcie, a następnie potwierdzonej Poczdamie, Polska w 1945 r. uzyskała nowe nabytki terytorialne w postaci Ziemi Odzyskanych wraz ze znajdującymi się na nich dobrami kultury. Powyższe uprawniało stronę polską do ostatecznego uregulowania kwestii własnościowej wspomnianych zabytków. Wydane w tym celu akty prawne były konsekwencją wywołanej przez Niemcy wojny, w wyniku której Polska i jej obywatele ponieśli ogromne ofiary i straty materialne.

Niestety wiele z dóbr kultury położonych na Ziemiach Odzyskanych zostało skradzionych i wywiezionych za granicę w trakcie, jak i po zakończeniu, II wojny światowej. Stąd też, temat niniejszej rozprawy należy uznać za niezwykle trafny, ze względu na aktualność poruszanej problematyki. Warto bowiem wskazać, że status własnościowy opisywanych dóbr kultury wciąż stwarza wiele problemów natury interpretacyjnej – w wyniku czego wiele zabytków wciąż znajduje się w posiadaniu zagranicznych muzeów oraz prywatnych kolekcjonerów dzieł sztuki. Autor przedstawia w pracy ciekawe przypadki restytucji poszczególnych zabytków i problemy wynikające z określenia powojennego statusu prawnego tychże dóbr.

Bezspornie, materia poruszana przez Doktoranta wymagała odświeżenia oraz uporządkowania, uwzględniając przy tym nowy - krajowy oraz międzynarodowy – dorobek orzecniczy oraz ustawodawczy. W literaturze polskiej, a tym bardziej zagranicznej brak jest tak szczegółowego opracowania tematu. Pozytywnie należy ocenić ujęcie problematyki w praktycznych ramach. Doktorant przedstawił twórczy wkład w przedstawienie opisywanego problemu, potwierdzając tym samym fakt międzynarodowego uznania statusu ww. dóbr przez społeczność międzynarodową. Niewątpliwie, praca doktorska może stanowić także pewnego rodzaju kompendium dla polskich instytucji zajmujących się problemem restytucji polskich strat wojennych.

2. Ocena merytoryczna pracy doktorskiej

Praca doktorska mgr Bartłomieja Sierżputowskiego składa się z trzech rozdziałów, wstępu, zakończenia oraz bogatej bibliografii przedmiotu, obejmującej literaturę polską oraz zagraniczną, bogaty krajowy oraz międzynarodowy dorobek orzecniczy, dokumenty

rządowe oraz niepublikowane dotąd dokumenty archiwalne. Każdy z rozdziałów jest opatrzony w zwięzłe podsumowanie, składające się z wniosków, co bezsprzecznie czyni pracę przejrzystą i czytelną.

Jak wskazuje sam Doktorant, głównym celem pracy jest ocena legalności przejęcia ruchomych dóbr kultury zastanych przez władze polskie na Ziemiach Odzyskanych w 1945 r. Aby wykazać zasadność postawionego wyżej celu, Doktorant postawił w tym celu trzy hipotezy badawcze:

1. przejęcie byłych niemieckich terytoriów wraz ze znajdującymi się na nich ruchomymi dobrami kultury nastąpiło w drodze cesji terytorialnej;
2. powojenne akty prawne w sprawie przejęcia byłego mienia niemieckiego miały charakter wyczerpujący (zarówno, jeśli chodzi o zakres przedmiotowy oraz podmiotowy) oraz ostateczny. Nie istnieją jakiegokolwiek poniemieckie ruchome dobra kultury, których sytuacja prawna po 1945 r. nie została uregulowana przez polskiego ustawodawcę;
3. w świetle krajowego oraz międzynarodowego orzecznictwa, przejęcie przez Polskę ruchomych dóbr kultury z terenu Ziem Odzyskanych było zgodne z przepisami prawa międzynarodowego.

Autor postanowił ponadto udzielić odpowiedzi na szereg dodatkowych, interesujących pytań oraz zagadnień, to jest: wskazanie czy Polska przejęła Ziemie Odzyskane z istniejącym na nich *status quo* sprzed momentu wybuchu II wojny światowej; ocena komu i wobec kogo przysługuje ewentualny tytuł prawny do restytucji dóbr kultury pochodzących z terenu Ziemiach Odzyskanych; rozpoznanie czy powojenne granice Państwa Polskiego zostały uznane przez państwa sąsiadujące bezpośrednio z Polską; wskazanie na jakiej podstawie władze polskie dokonały przejęcia dóbr kultury na Ziemiach Odzyskanych; ocena czy problem restytucji ruchomych dóbr kultury pochodzących z terenu Ziem Odzyskanych ma wymiar międzynarodowy; określenie czy międzynarodowe organizacje oraz instytucje uznają polską proveniencję dzieł sztuki pochodzących z terenu Ziem Odzyskanych i czy działają one na rzecz ich restytucji do państwa pochodzenia; rozpoznanie czy Polska była uprawniona do przejęcia ruchomych dóbr kultury grup ludności szczególnie prześladowanych przez okupanta; ocena, czy zgodnie z normami powszechnego prawa międzynarodowego, porozumieniami dwustronnymi i innymi standardami międzynarodowymi, państwa zmierzają do ujawnienia i zwrotu dóbr kulturalnych i historycznych (w tym poniemieckich dóbr kultury), które zaginęły,

zostały bezprawnie wywiezione lub w inny nielegalny sposób znalazły się na terytorium określonego kraju.

Wszystkie wyżej wspomniane zagadnienia doskonale wpisują się w założenia obrane w recenzowanej pracy i wpływają na zasadność wytyczonego celu rozprawy.

Doktorant wybrał jako podstawową metodę badawczą – metodę dogmatyczną, dokonując przy tym analizy krajowych aktów prawnych od roku 1918, aż po dziś dzień oraz umów prawa międzynarodowego. Metodologia historyczna pełni w tym względzie jednocześnie rolę subsydiarną. Zauważalnym jest również rola metodologii empirycznej. Jak już wskazano, Doktorant zebrał bogaty dorobek orzecznicy dotyczący problemu statusu własnościowego zabytków z Ziemi Odzyskanych, zarówno jeśli chodzi o sądy polskie, jak i międzynarodowe. Wybrane metody badawcze Autor zastosował w pracy w sposób poprawny.

Pierwszy rozdział pracy doktorskiej ma charakter wprowadzający do tematu i odnosi się on do analizy przedwojennego statusu ziem Polski, Ziemi Odzyskanych oraz ruchomych dóbr kultury. Doktorant zdefiniował w nim pojęcie ruchomych dóbr kultury, którym posługuje się w dalszej treści rozprawy. Ponadto w sposób niezwykle interesujący Autor przybliżył w nim historyczne zmiany dotyczące statusu Śląska, Pomorza, Prus Wschodnich oraz terytorium byłego Wolnego Miasta Gdańska. Powyższe w sposób klarowny pozwoliło na zobrazowanie wszelkich zmian geopolitycznych od roku 1918 aż do 1945 – do momentu objęcia tych ziem przez stronę polską. Trafnym zabiegiem wydaje się również porównanie przepisów traktatu wersalskiego oraz umowy jałtańskiej oraz poczdamskiej, bowiem wszystkie trzy wyżej wymienione umowy międzynarodowe regulowały kwestię własności ruchomych dóbr kultury, będących konsekwencją zakończenia wojen światowych. Autor zauważa, przy tym, że umowa poczdamska nie zawiera klauzuli przewidującej wypłaty odszkodowań za przejęcie byłego niemieckiego majątku – w przeciwieństwie do przepisów traktatu wersalskiego. Na sam koniec rozdziału Doktorant analizuje postanowienia umów granicznych, które potwierdzają fakt uznania nowo wytyczonych granic Polski.

W rozdziale drugim rozprawy Autor klasyfikuje poszczególne dobra kultury i analizuje polskie ustawodawstwo porządkujące status własnościowy ruchomych dóbr kultury na Ziemiach Odzyskanych, posilając się przy tym bogatym dorobkiem polskiego orzecznictwa. Doktorant publikuje w nim również wyniki kwerendy przeprowadzonej w Archiwum Akt Nowych. Niezwykle ciekawie prezentują się dokumenty dotyczące możliwości przywrócenia posiadania poszczególnych dóbr kultury, jak też informacje na temat przychodów Skarbu Państwa

w związku z przejętym mieniem opuszczonym i porzuconym. Trafne spostrzeżenia zostały również poczynione w zakresie możliwości przejęcia ww. dóbr. Istniało bowiem wiele podstaw prawnych umożliwiających przeprowadzenie tego. Przesłanką determinującą w tym względzie był fakt, czy określony zabytek był utożsamiany z mieniem opuszczonym, czy też poniemieckim.

W ostatnim, trzecim rozdziale pracy doktorskiej, Doktorant przedstawia temat poprzez jego praktyczny aspekt. Potwierdza fakt, że problem statusu własności dóbr kultury na Ziemiach Odzyskanych po 1945 r. ma międzynarodowy charakter. Wskazuje na to działalność międzynarodowych organów i instytucji zajmujących się kwestią restytucji skradzionych zabytków oraz praktyka w zakresie restytucji dóbr kultury. Autor analizuje w nim również treść międzynarodowych orzeczeń. Pewien niedosyt mogą budzić rozważania na temat treści poszczególnych orzeczeń sądowych, jednak najprawdopodobniej ze względu na obszerność pracy, Doktorant zdecydował się wskazać jedynie na najważniejsze elementy orzeczeń odnoszących się bezpośrednio do problemu poruszanego w niniejszej pracy doktorskiej. Szczególnie ciekawie przedstawia on treść orzeczeń Federalnego Sądu Konstytucyjnego RFN, w których porównuje się status prawny własności tzw. Niemców sudeckich do sytuacji prawnej właścicieli zabytków pochodzących z terenu Ziemi Odzyskanych. Autor wykazuje przy tym dogłębną wiedzę na temat procesu uregulowania pozycji prawnej dóbr kultury na Ziemiach Północnych i Zachodnich, co zasługuje na uznanie. Rozważania merytoryczne, które Doktorant poczynił w tym rozdziale należy ocenić bardzo wysoko. Świadczy o tym także bogata ilość zebranej literatury oraz dokumentów rządowych oraz raportów, w tym m.in. raportu Najwyższej Izby Kontroli o odzyskiwaniu utraconych dzieł sztuki.

Doktorant przedstawia w nim również śmiało, autorskie propozycje rozwiązania dodatkowych problemów dotyczących ochrony dóbr kultury oraz ich wizerunku – m.in. odnosząc się do nowych, precedensowych instytucji w prawie międzynarodowym – np. ambasady danych.

W zakończeniu pracy Doktorant przedstawił prawidłowo skonstruowane wnioski, wskazując na aktualność opisywanego problemu, która przejawia się m.in. poprzez przypadki odnajdywania ruchomych dóbr kultury z Ziemi Odzyskanych w kolekcjach zagranicznych muzeów oraz kolekcjach prywatnych, m.in. w Niemczech.

Praca nie budzi wątpliwości oraz większych uwag krytycznych. Bezspornie, rozprawa mgra Bartłomieja Sierzputowskiego przyczynia się do uporządkowania polskiej nauki prawa

międzynarodowego w tym zakresie. Rozprawa doktorska zasługuje tym samym na ocenę pozytywną.

3. Ocena formalna rozprawy doktorskiej

Rozprawa mgr Bartłomieja Sierzputowskiego została napisana poprawnym językiem prawniczym oraz poprawną polszczyzną. Oczywiście Doktorant nie ustrzegł się błędów natury interpunkcyjnej, jednak nie wpływają one na kształt całej pracy, przeprowadzonego w niej wywodu naukowego, jak też końcowo nie umniejszają one wartości i oceny całej rozprawy.

Warto podkreślić, że Autor zgromadził w pracy bogatą bibliografię, w szczególności, jeśli chodzi o literaturę polską i zagraniczną oraz treść orzeczeń sądów krajowych (polskich i innych) oraz sądów międzynarodowych.

Poczynione w pracy wnioski są skonstruowane w sposób prawidłowy oraz ciekawy - znajdują one w pełni uzasadnienie w zgromadzonym materiale składającym się na pracę doktorską.

W związku z powyższym, praca doktorska mgr Bartłomieja Sierzputowskiego spełnia wszelkie wymogi formalne stawiane dla tego rodzaju opracowań.

4. Konkluzja

Po zapoznaniu się z pracą doktorską mgra Bartłomieja Sierzputowskiego pt. „*Status ruchomych dóbr kultury na Ziemiach Odzyskanych w prawie międzynarodowym i prawie krajowym*”, stwierdzam się rozprawa ta stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz spełnia także pozostałe wymogi stawiane rozprawom doktorskim, które są określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789), a który stosowany jest zgodnie z art. 179 ust. 2 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1669). Tym samym rozprawa ta może stanowić podstawę do przeprowadzenia dalszych czynności w przewodzie doktorskim, w tym nadania stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauk prawnych. Dlatego też rekomenduję dopuszczenie mgra Bartłomieja Sierzputowskiego do dalszych czynności w przewodzie doktorskim.

